

101/9/A/2014

WYROK

z dnia 7 października 2014 r.

Sygn. akt K 9/13*

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej

Trybunał Konstytucyjny w składzie:

Leon Kieres – przewodniczący
Marek Kotlinowski
Małgorzata Pyziak-Szafnicka
Stanisław Rymar
Andrzej Rzepliński – sprawozdawca,

protokolant: Grażyna Szałygo,

po rozpoznaniu, z udziałem wnioskodawcy oraz Sejmu, na rozprawie w dniu 7 października 2014 r., wniosku Prokuratora Generalnego o zbadanie zgodności:

art. 25 § 2 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275, ze zm.) przez to, że ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej,

o r z e k a:

Art. 25 § 2 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2013 r. poz. 482, ze zm.) w zakresie, w jakim ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, jest zgodny z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

UZASADNIENIE

I

1. Prokurator Generalny 18 marca 2013 r. przedstawił Trybunałowi wniosek (sygn. PG VIII TKw 10/13) o zbadanie zgodności art. 25 § 2 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2010 r. Nr 46, poz. 275, ze zm.; dalej: k.w.) przez to, że ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

1.1. Wnioskodawca zauważył, że orzekanie przez sąd o skierowaniu ukaranego do wykonania pracy społecznie użytecznej lub o wykonaniu zastępczej kary aresztu, jeżeli egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, stanowi element wymiaru sprawiedliwości.

1.1.1. Kwestionowany przepis nie daje jednak sądowi praktycznej możliwości

* Sentencja została ogłoszona dnia 7 października 2014 r. w Dz. U. poz. 1426.

wymierzenia sprawiedliwej kary zastępczej, odpowiadającej charakterowi i okolicznościom czynu, jak również właściwościom osobistym sprawcy. Z tego powodu nie może być mowy o zachowaniu minimum wyłączności kompetencyjnej wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych lub sprawach o wykroczenia. Art. 25 § 2 k.w. stanowi, że zamiana przez sąd grzywny na zastępczą karę aresztu ma charakter obligatoryjny. Zamianę taką ustawodawca uzależnił jedynie od okoliczności, że grzywna nie została zamieniona na pracę społecznie użyteczną lub po dokonaniu takiej zamiany ukarany uchyla się od wykonania owej pracy. Innych okoliczności sprawy sąd po prostu nie może wziąć pod uwagę. W szczególności, sąd jest obowiązany zarządzić wykonanie zastępczej kary aresztu nawet wtedy, gdy uznałby takie rozstrzygnięcie za niecelowe.

1.1.2. Szczegółnej ostrości nabiera ocena omawianej ingerencji ustawodawcy w działalność orzeczniczą sądu w przypadku relatywnie niskich grzywien, nakładanych na ukaranych w drodze mandatu karnego. Zamiana takiej grzywny na pracę społecznie użyteczną lub zastępczą karę aresztu może stanowić, w praktyce, pierwszą okazję do kontroli danej sprawy przez sąd. Przyjęcie przez ustawodawcę kwestionowanego rozwiązania prawnego odnośnie zarządzania wykonania zastępczej kary aresztu sprowadza, w takich wypadkach, rolę sądu do roli czysto fasadowej.

1.2. Ponadto, zdaniem wnioskodawcy kwestionowany przepis jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji. Przyjęcie przez ustawodawcę obligatoryjnej zamiany na zastępczą karę aresztu grzywny, której egzekucja okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, i która nie została zamieniona na pracę społecznie użyteczną, w znacznym stopniu utrudnia, jeśli wręcz uniemożliwia, sądowi realizowanie dyrektywy trafności reakcji w sprawach o wykroczenia, a tym samym zasady „sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy” w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji.

2. Marszałek Sejmu, w piśmie z 30 października 2013 r., wniosła o stwierdzenie, że art. 25 § 2 k.w. w zakresie, w jakim ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, jest zgodny z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz nie jest niezgodny z art. 175 ust. 1 Konstytucji.

2.1. Orzekanie o sprawstwie wykroczenia i winie sprawcy następuje wyłącznie w tzw. postępowaniu głównym, w którym sąd – kierując się m.in. zasadą prawdy materialnej, zasadą swobodnej oceny dowodów, zasadą bezpośredniości – dokonuje wszechstronnych ustaleń co do czynu i jego sprawcy, a następnie wymierza karę. Wymierzając karę, sąd kieruje się zasadami i dyrektywami wymiaru kary, ustawowo określonymi w art. 33 k.w. Natomiast zadaniem sądu wykonawczego jest tylko wykonanie prawomocnego wyroku zapadłego w tzw. postępowaniu głównym, zawierającego już wskazane ustalenia i rozstrzygnięcia, nie zaś czynienie tych ustaleń na nowo i ponowne rozstrzygnięcie w tym zakresie. Nie można więc oczekiwać, że sąd orzekający o karze zastępczej, będzie procedował w warunkach analogicznych do tych, jakie obowiązują w tzw. postępowaniu głównym, a więc dysponując szerokim zakresem swobody orzeczniczej. Kara zastępcza ma bowiem wyłącznie na celu: po pierwsze, przymusić ukaranego sprawcę wykroczenia do poddania się karze pierwotnej, co odpowiada zasadzie, zgodnie z którą należy wykonywać tę karę, która została wymierzona w wyroku; po drugie, gdy przymuszenie ukaranego do poddania się karze pierwotnej okaże się nieskuteczne, kara zastępcza ma zapobiec bezkarności sprawcy i zachować sens jego ukarania w tzw. postępowaniu głównym.

2.2. Zamiana grzywny na karę aresztu nie następuje *ex lege*, wymaga bowiem

orzeczenia sądu, a ustawodawca przewidział procedurę pozwalającą ocenić przyczyny niewykonania pierwotnej kary grzywny. Przy zamianie grzywny na karę aresztu stosuje się art. 51 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.; dalej: k.k.w.), z którego wynika, że do zamiany nieuiszczonej grzywny na areszt zastępczy powinno dochodzić tylko wówczas, gdy z przyczyn leżących po stronie ukaranego nie uiszczył on grzywny mimo możliwości ku temu, choćby w ratach, a jednocześnie nie dysponuje mieniem w celu egzekucji kary. Chodzi więc o określoną, nie zaś dowolną, przyczynę ustaloną przez sąd bezskuteczności wykonania grzywny.

2.3. Sąd wykonawczy dysponuje instrumentarium prawnym o zróżnicowanym charakterze, które pozwala mu kontrolować i oceniać okoliczności celem rozstrzygnięcia sprawy. Co więcej, w pewnych wypadkach sąd może odstąpić od obligatoryjnego zarządzenia wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny i podjąć rozstrzygnięcie np. o umorzeniu grzywny.

2.4. Instrumentem uelastyczniającym przewidziane w art. 25 § 2 k.w. obligatoryjne zarządzenie wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny jest także rozłożenie grzywny na raty na podstawie art. 49 k.k.w., który znajduje zastosowanie do wykonywania orzeczeń w postępowaniu w sprawach o wykroczenia z mocy art. 1 § 1 k.k.w.

Ponadto Marszałek Sejmu wskazała na instytucje o charakterze humanitarnym, mające na celu umożliwienie uniknięcia lub ograniczenia dolegliwości związanej z orzeczeniem kary zastępczej aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny, takich jak np. zakaz wymierzania kary aresztu lub zastępczej kary aresztu, jeżeli warunki osobiste sprawcy uniemożliwiają odbycie tej kary, uwolnienie od zastępczej kary aresztu i zmniejszenie tejże kary.

II

Na rozprawę 7 października 2014 r. stawili się przedstawiciele Prokuratora Generalnego oraz Sejmu. Uczestnicy postępowania nie zgłosili wniosków formalnych i podtrzymali stanowiska wcześniej zajęte na piśmie.

III

Trybunał Konstytucyjny zważył, co następuje:

1. Przedmiot kontroli.

1.1. Prokurator Generalny (dalej: wnioskodawca), wnioskiem z 18 marca 2013 r. (sygn. PG VIII TKw 10/13) kwestionuje zgodność z Konstytucją art. 25 § 2 ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2013 r. poz. 482, ze zm.; dalej: k.w.) przez to, że ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu.

1.2. Kwestionowany przepis stanowi, że:

„Jeżeli egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary aresztu, gdy:

- 1) ukarany oświadczy, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy społecznie użytecznej zamienionej na podstawie § 1 albo uchyla się od jej wykonania, lub

2) zamiana grzywny na pracę społecznie użyteczną jest niemożliwa lub niecelowa”.

1.3. Obecne brzmienie art. 25 k.w. uzyskał na podstawie ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 240, poz. 1431; dalej: ustawa nowelizująca), która weszła w życie 1 stycznia 2012 r. Obligatoryjne zarządzenie zamiany grzywny na zastępczą karę aresztu nie jest jednak nową instytucją prawa karnego. Przed zmianami wprowadzonymi przez ustawę nowelizującą obligatoryjne zarządzenie zamiany grzywny na zastępczą karę aresztu normował również art. 46 § 1 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.; dalej: k.k.w.) i art. 186 § 1 ustawy z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. z 2013 r. poz. 186; dalej: k.k.s.).

Jak wynika z uzasadnienia do rządowego projektu ustawy nowelizującej „Podstawowym celem reformy prawa karnego jest poprawienie funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, tj. usprawnienie procedur, zmniejszenie kosztów postępowań, skrócenie czasu ich trwania, a także – w odniesieniu do postępowania wykonawczego w sprawach karnych – zwiększenie efektywności orzekanych kar. Obecnie obowiązujące w tym zakresie regulacje obarczone są istotnymi wadami, prowadzącymi przede wszystkim do przewlekłości postępowania, jego nieefektywności oraz nieuzasadnionej kosztowności” (druk sejmowy nr 3961/VI kadencja, s. 1).

Ustawą nowelizującą ustawodawca zmienił nie tylko art. 25 k.w., ale również przesłanki zarządzenia wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności w miejsce grzywny orzeczonej w postępowaniu karnym i w postępowaniu karnym skarbowym, unormowane – odpowiednio – w art. 46 k.k.w. i art. 186 k.k.s. Zgodnie z uzasadnieniem do projektu ustawy nowelizującej „Zaproponowane zmiany w ustawach Kodeks karny skarbowy i Kodeks wykroczeń mają na celu dostosowanie przepisów tych ustaw, w zakresie orzekania oraz wykonywania kary grzywny i kary ograniczenia wolności, do proponowanych w projekcie zmian ustawy Kodeks karny wykonawczy w taki sposób, aby istniała tożsamość przesłanek decyzji podejmowanych na podstawie przepisów znajdujących się we wszystkich tych aktach prawnych w zakresie zastępczych form wykonania kary grzywny” (tamże, s. 39).

1.4. Nowelizując przepisy określające przesłanki obligatoryjnego zarządzenia zamiany grzywny na zastępczą karę aresztu ustawodawca zmierzał zatem do ich ujednoczenia w kodeksach regulujących różne obszary prawa karnego.

2. Problem konstytucyjny.

Istotą wskazanego przez wnioskodawcę zarzutu niekonstytucyjności art. 25 § 2 k.w. jest niedopuszczalna ingerencja ustawodawcy w kompetencje sądów w zakresie wymiaru sprawiedliwości i tym samym uniemożliwienie sądom sprawiedliwego rozpatrywania spraw, w których znajduje zastosowanie kwestionowany przepis.

3. Wzorce kontroli.

3.1. W ocenie wnioskodawcy art. 25 § 2 k.w., ustanawiający obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, jest niezgodny z wyrażoną w Konstytucji zasadą podziału władzy (art. 10) w związku z odrębnością i niezależnością sądów (art. 173) i w związku z powierzeniem wymiaru sprawiedliwości sądom powszechnym (art. 175 ust. 1) oraz w związku z prawem do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez sąd (art. 45 ust. 1).

3.2. Zgodnie z konstytucyjną zasadą podziału władzy ustrój Rzeczypospolitej

Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej (art. 10 ust. 1 Konstytucji). Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały (art. 10 ust. 2 Konstytucji).

Podział władzy oznacza, m.in., że każdej z trzech władz powinny przypadać kompetencje materialnie odpowiadające ich istocie, a co więcej – każda z trzech władz powinna zachowywać pewne minimum kompetencyjne stanowiące o zachowaniu tej istoty (zob. orzeczenie z 21 listopada 1994 r., sygn. K 6/94, OTK w 1994 r., cz. II, poz. 39). Kształtując kompetencje poszczególnych organów państwowych, ustawodawca nie może naruszyć „istotnego zakresu” danej władzy (zob. orzeczenie z 22 listopada 1995 r., sygn. K 19/95, OTK w 1995 r., cz. II, poz. 35). Zakaz ingerencji w istotę danej władzy wyznacza nie tylko zasady kształtowania zakresu kompetencji organów państwowych w ustawodawstwie, ale również sposób korzystania z kompetencji przyznanych poszczególnym organom państwowym.

Z kolei równowaga władz zakłada możliwość ich oddziaływania na siebie, wzajemne uzupełnianie swych funkcji przez organy i wyraża się zarówno we współpracy władz ze sobą, jak i w ich wzajemnej kontroli (zob. wyrok z 15 stycznia 2009 r., sygn. K 45/07, OTK ZU nr 1/A/2009, poz. 3).

3.3. Podział i równowaga władz muszą być interpretowane z uwzględnieniem treści art. 173 Konstytucji, który stanowi, że „Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz”. To znaczy, że w stosunkach między władzą ustawodawczą a wykonawczą możliwe są różne formy wzajemnych oddziaływań i współpracy oraz dopuszcza się istnienie obszaru, w którym kompetencje organów należących do obu władz „przecinają się” lub „nakładają”. Natomiast relacje między władzą sądowniczą a pozostałymi muszą opierać się na zasadzie „separacji”, która zakłada przede wszystkim oddzielenie organizacyjne i funkcjonalne sądownictwa od organów innych władz, tak aby zapewnić sądom pełną samodzielność w zakresie rozpoznawania spraw i orzekania (zob. wyrok z 14 kwietnia 1999 r., sygn. K 8/99, OTK ZU nr 3/1999, poz. 41).

Odrębność władzy sądowniczej przejawia się w jej szczególnych kompetencjach, polegających na sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości. Sam jednak podział władz nie eliminuje wszelkich powiązań między władzami. Sędziów powołuje Prezydent RP, jako organ władzy wykonawczej, a podstawę działalności sądów stanowią akty parlamentu, a więc władzy ustawodawczej. Wskazane powiązania nie mogą naruszać odrębności władzy sądowniczej, co oznacza, że pozostałym władzom nie można powierzać wymiaru sprawiedliwości (zob. wyrok z 19 lipca 2005 r., sygn. K 28/04, OTK ZU nr 7/A/2005, poz. 81).

3.4. Jak stanowi art. 175 ust. 1 Konstytucji wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. W orzecznictwie Trybunału pojęcie wymiaru sprawiedliwości pozostaje w ścisłym związku z pojęciem sprawy, występującym w art. 45 ust. 1 Konstytucji, który wnioskodawca również wskazał jako związkowy wzorzec kontroli. Pojęcie sprawy obejmuje z jednej strony – rozstrzygnięcie sporów prawnych, a z drugiej – rozstrzygnięcie o zasadności zarzutów karnych i wymierzanie kar. Ogólnie rzecz ujmując, pojęcie sprawy oznacza wszelkie sytuacje, w których pojawia się konieczność rozstrzygnięcia o prawach danego podmiotu w relacji z innymi równorzędnymi podmiotami lub w relacji z władzą publiczną, a jednocześnie natura danych stosunków prawnych wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia o sytuacji prawnej podmiotu przez drugą stronę tego stosunku (zob. np. wyroki TK z: 10 maja 2000 r., sygn. K 21/99, OTK ZU nr 4/2000 poz.

109 oraz 24 października 2007 r., sygn. SK 7/06, OTK ZU nr 9/A/2007, poz. 108).

Istotne dla kwalifikacji danego stanu jako „sprawy” w konstytucyjnym znaczeniu jest przede wszystkim, aby zachodziła konieczność władczego rozstrzygnięcia w warunkach niezawisłości o prawach i wolnościach oznaczonego podmiotu w sytuacji, która wyklucza arbitralność rozstrzygnięcia oraz możliwość rozstrzygnięcia przez drugą stronę (por. wyrok z 26 kwietnia 2005 r., sygn. SK 36/03, OTK ZU nr 4/A/2005, poz. 40).

3.5. Wnioskodawca twierdzi, że art. 25 § 2 k.w. sprowadza „rolę sądu do roli czysto fasadowej”, w znacznym stopniu utrudnia, a nawet wręcz uniemożliwia sądowi sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy.

3.6. Wolność osobista jako fundamentalna wolność człowieka podlega ochronie konstytucyjnej. Przejawem tej ochrony jest w szczególności art. 41 ust. 2 i 3 Konstytucji, w którym ustrojodawca gwarantuje ochronę wolności osobistej przed samowolnym jej pozbawianiem przez władze publiczne. Jedną z tych gwarancji jest kontrola sądowa legalności pozbawienia wolności. O tym, czy pozbawienie wolności nastąpiło zgodnie z zasadami i w trybie określonym przepisami ustawy rozstrzyga sąd.

3.7. Ustrojodawca równolegle gwarantuje każdemu prawo do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji). Trybunał konsekwentnie przyjmuje, że na prawo do sądu składa się m.in.: prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji.

3.8. W kontekście rozpatrywanej sprawy wymaga przypomnienia, że „Konstytucyjna treść normatywna pojęcia prawnego «rozpatrzenie sprawy», zamieszczonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji, obejmuje rozstrzygnięcie o prawach lub obowiązkach jakiegoś podmiotu, na podstawie norm prawnych «wynikających» z przepisów prawnych. Istotą «rozpatrzenia sprawy» jest prawna kwalifikacja konkretnego stanu faktycznego, zawarta w wydanej normie konkretnej i indywidualnej, skierowanej do określonego podmiotu, z której wynikają określone skutki prawne, tzn. uprawnienia lub obowiązki. (...) Bez znaczenia dla konstytucyjnego rozumienia pojęcia «sprawy» i jej «rozpatrzenia» jest to, jaki charakter ma «sprawa» podlegająca kwalifikacji prawnej sądu, co wiąże się z naturą stanu faktycznego; jego elementami mogą być działania ludzkie, zdarzenia przyrodnicze, ale także np. rozstrzygnięcia indywidualne i konkretne uprawnionego (kompetentnego) organu. Istotne jest, że wszystkie elementy stanu faktycznego dotyczą sprawy konkretnej i tworzą pewną całość związaną z podmiotem, którego uprawnienia lub obowiązki będą określone w wyniku kwalifikacji prawnej stanu faktycznego” (wyrok z 27 maja 2008 r., sygn. SK 57/06, OTK ZU nr 4/A/2008, poz. 63).

3.9. Orzekając w sprawie o sygn. SK 9/10 (wyrok z 17 lipca 2013 r., OTK ZU nr 6/A/2013, poz. 79) o przepisie nakazującym sądowi zarządzenie wykonania warunkowo zawieszony kary pozbawienia wolności, jeżeli skazany w okresie próby popełnił podobne przestępstwo umyślne, za które orzeczono prawomocnie karę pozbawienia wolności, Trybunał stwierdził, że:

„Konstytucyjne pojęcie «sprawy» dotyczy nie tylko wąsko rozumianego postępowania głównego, lecz może także obejmować inne postępowania, w których sąd rozstrzyga o prawach i obowiązkach danego podmiotu”.

3.10. Sąd wykonawczy orzeka na podstawie kwestionowanego art. 25 § 2 k.w. w postępowaniu odrębnym od postępowania głównego przed sądem *meriti*, w którym nastąpiło rozstrzygnięcie prawomocne o sprawstwie i winie skazanego. Zarządzenie w

trybie art. 25 § 2 k.w. wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny oznacza wdrożenie wobec skazanego jakościowo innej sankcji karnej. Następuje tu bowiem zastąpienie prawnokarnej ingerencji w prawa majątkowe skazanego ingerencją w jego wolność osobistą. To przesądza, że procedowanie w tym trybie mieści się w pojęciu rozpatrywania sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji.

3.11. Ustawodawca nie może sprowadzić roli sądu zarządzającego wykonanie zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny do roli fasadowej. W szczególności naruszałoby to prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy przez wyłączenie realnej roli sądu w podjęciu decyzji o pozbawieniu człowieka wolności osobistej. Niezgodne z Konstytucją byłoby formalne powierzenie sądowi decydowania o pozbawieniu człowieka wolności osobistej, ale bez możliwości oceny istotnych okoliczności zachodzących w konkretnej sprawie w dniu orzekania przez sąd wykonawczy. W tej kwestii Trybunał podziela stanowisko wnioskodawcy.

4. Kwestia zgodności art. 25 § 2 k.w. z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

4.1. Wnioskodawca upatruje niezgodności art. 25 § 2 k.w. z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji w tym, że ustanawia on obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu.

4.1.1. Trybunał stwierdza, że wyrażone w przepisach Konstytucji zasady: podziału władzy (art. 10), odrębności i niezależności władzy sądowniczej (art. 173) i sądowego wymiaru sprawiedliwości (art. 175 ust. 1) nie mogą być interpretowane w oderwaniu od innych przepisów Konstytucji. Ustawodawca obok odrębności i niezależności władzy sądowniczej oraz powierzenia sądom wymiaru sprawiedliwości w ramach zasady podziału władzy wyraźnie wskazał na równowagę pomiędzy władzą ustawodawczą, władzą wykonawczą i władzą sądowniczą. Jak już wskazał Trybunał równowaga władz zakłada możliwość ich oddziaływania na siebie, wzajemne uzupełnianie swych funkcji przez organy i wyraża się zarówno we współpracy władz ze sobą, jak i w ich wzajemnej kontroli. W odniesieniu do relacji między władzą ustawodawczą a władzą sądowniczą przejawem takiego równoważenia władz jest m.in. art. 176 ust. 2 Konstytucji, stanowiący, że ustrój, właściwość i postępowanie przed sądami określają ustawy. Konstytucja przyznała zatem ustawodawcy kompetencję do unormowania rozmaitych aspektów (materialnych, proceduralnych, kompetencyjnych, ustrojowych) sprawowania przez sądy wymiaru sprawiedliwości. W szczególności ustawodawca może w sposób generalny i abstrakcyjny wyznaczać sądom określone czynności procesowe i to zarówno takie, które sądy mogą, jak i muszą podejmować przy wymierzaniu sprawiedliwości w konkretnych sprawach. Ograniczeniem dla ustawodawcy w tym względzie jest oczywiście wymóg respektowania norm i wartości konstytucyjnych.

4.1.2. Wnioskodawca zwrócił uwagę, że „zachowanie minimum wyłączności kompetencyjnej (...) zależy od (...) zagwarantowania sędziemu możliwości orzekania zarówno o winie jak i karze (w tym zastępczej), stosownie do okoliczności danego czynu zabronionego i zebranego w sprawie materiału dowodowego, w zgodzie z sumieniem tegoż sędziego (w określonych prawem granicach). Tym samym, jeżeli przepis prawa materialnego, procesowego lub wykonawczego nie daje sądowi praktycznej możliwości wymierzenia sprawiedliwej kary (także zastępczej), odpowiadającej charakterowi i okolicznościom czynu, jak również właściwościom osobistym sprawcy, nie może być mowy o zachowaniu minimum wyłączności kompetencyjnej wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych lub sprawach o wykroczenia”.

4.1.3. Trybunał podziela stanowisko Marszałek Sejmu, która trafnie wskazała, że orzekanie o popełnieniu wykroczenia i winie sprawcy następuje wyłącznie w tzw. postępowaniu głównym, w którym sąd kierując się m.in. zasadą prawdy materialnej, zasadą swobodnej oceny dowodów, zasadą bezpośredniości, dokonuje ustaleń co do czynu i jego sprawcy, a następnie wymierza mu karę kierując się dyrektywami wymiaru kary określonymi w art. 33 k.w. Wydane przez sąd orzeczenie podlega kontroli instancyjnej, a gdy stanie się prawomocne podlega wykonaniu.

4.1.4. Zadaniem sądu wykonawczego jest egzekucja prawomocnej kary orzeczonej w postępowaniu głównym, w tym również co do jej dopuszczonej prawem modyfikacji. Kara zastępcza ma na celu przymusić ukaranego do poddania się karze pierwotnej. Odpowiada to zasadzie wykonania kary wymierzonej w wyroku. Jeżeli przymuszenie to okaże się nieskuteczne, kara zastępcza ma zapobiec bezkarności sprawcy i zachować sens jego ukarania w tzw. postępowaniu głównym.

4.1.5. W ocenie wnioskodawcy art. 25 § 2 k.w. nie daje sądowi praktycznej możliwości wymierzenia sprawiedliwej kary zastępczej, odpowiadającej charakterowi i okolicznościom czynu, jak również właściwościom osobistym sprawcy. Zamianę grzywny na karę aresztu ustawodawca uzależnił jedynie od okoliczności, że grzywna nie została zamieniona na pracę społecznie użyteczną lub po dokonaniu takiej zamiany ukarany uchyla się od wykonania owej pracy. Innych okoliczności sprawy sąd po prostu nie może wziąć pod uwagę. W szczególności, sąd jest obowiązany zarządzić wykonanie zastępczej kary aresztu nawet wtedy, gdy uznałby takie rozstrzygnięcie za niecelowe.

4.1.5.1. Przyjęcie przez ustawodawcę obligatoryjnej zamiany na zastępczą karę aresztu grzywny, której egzekucja okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, i która nie została zamieniona na pracę społecznie użyteczną, w znacznym stopniu utrudnia, jeśli wręcz uniemożliwia, sądowi realizowanie dyrektywy trafności reakcji w sprawach o wykroczenia, a tym samym zasady „sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy”.

4.1.6. Odnosząc się do tych argumentów Trybunał stwierdza, że są one chybione.

Po pierwsze, unormowana w kwestionowanym przepisie zamiana grzywny na karę aresztu nie następuje *ex lege*, lecz wymaga wydania przez sąd postanowienia.

Po drugie, ustawodawca uzależnił obligatoryjne zarządzenie wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny od stwierdzenia przez sąd szeregu przesłanek, których wystąpienie bada sąd zanim zastosuje art. 25 § 2 k.w. Wstępnie sąd musi stwierdzić czy egzekucja grzywny okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna, a jeżeli tak, to konieczne jest ustalenie przez niego, czy zachodzi jedna z czterech dodatkowych przesłanek:

1) ukarany oświadczy, że nie wyraża zgody na podjęcie pracy społecznie użytecznej orzeczonej zastępczo w miejsce pierwotnie wymierzonej grzywny, której egzekucja okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna;

2) ukarany uchyla się od wykonania pracy społecznie użytecznej orzeczonej zastępczo w miejsce pierwotnie wymierzonej grzywny, której egzekucja okazała się bezskuteczna lub z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna;

3) zamiana grzywny na pracę społecznie użyteczną jest niemożliwa;

4) zamiana grzywny na pracę społecznie użyteczną jest niecelowa.

Po trzecie, ustawodawca przewidział procedurę pozwalającą ocenić sądowi wykonawczemu przyczyny niewykonania pierwotnej kary grzywny. Przy zamianie tej kary na zastępczy areszt znajduje bowiem zastosowanie art. 51 § 1 k.k.w., który stanowi, że:

„Jeżeli skazany, z przyczyn od niego niezależnych, nie uiścił grzywny, a wykonanie tej kary w innej drodze okazało się niemożliwe lub niecelowe, sąd może, w szczególności

uzasadnionych wypadkach, grzywnę umorzyć w części, zaś wyjątkowo – również w całości; nie zarządza się egzekucji, jeżeli z okoliczności sprawy wynika, że byłaby ona bezskuteczna”.

Należy zatem przyjąć, że do zamiany grzywny na areszt zastępczy powinno dochodzić tylko wtedy, gdy z przyczyn leżących po stronie ukaranego nie doszło do wykonania kary, a więc gdy mimo możliwości zapłacenia grzywny, choćby w ratach, nie uczynił on tego, a nie dysponuje przy tym mieniem, które można byłoby poddać egzekucji w celu ściągnięcia tej kary (zob. T. Grzegorzczak [w:] *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2013, s. 125).

Po czwarte, art. 51 § 1 k.k.w. pozwala sądowi odstąpić od orzeczenia zastępczej kary aresztu, w sytuacji gdy skazany, z przyczyn od niego niezależnych, nie uiszczył grzywny, a wykonanie tej kary w innej drodze okazało się niemożliwe lub niecelowe. Jeżeli zatem stan majątkowy ukaranego po prawomocnym skazaniu uległ z przyczyn od niego niezależnych znacznemu pogorszeniu, to sąd może, w szczególnie uzasadnionych wypadkach (np. utraty pracy w wyniku redukcji zatrudnienia, choroby, wypadku) grzywnę umorzyć w części, a nawet w całości.

Po piąte, zamiast zarządzenia wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce kary grzywny sąd wykonawczy może rozłożyć grzywnę na raty. Zgodnie z art. 49 § 1 i 2 k.k.w.: „§ 1. Jeżeli natychmiastowe wykonanie grzywny pociągnęłoby dla skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki sąd może rozłożyć grzywnę na raty na czas nieprzekraczający 1 roku, licząc od dnia wydania pierwszego postanowienia w tym zakresie.

§ 2. W wypadkach zasługujących na szczególne uwzględnienie, a zwłaszcza wówczas, gdy wysokość grzywny jest znaczna, można rozłożyć grzywnę na raty na okres do 3 lat”.

Rozłożenie grzywny na raty pozwala uniknąć ziszczenia się wyjściowej przesłanki obligatoryjnego zarządzenia wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce orzeczonej grzywny, tzn. bezskuteczności egzekucji grzywny.

Po szóste, sąd wykonawczy nie może zarządzić wykonania zastępczej kary aresztu, jeżeli warunki osobiste sprawcy uniemożliwiają odbycie tej kary.

Po siódme, ustawodawca wyznaczył sądowi wykonawczemu przelicznik, zgodnie z którym jeden dzień zastępczej kary aresztu jest równoważny grzywnie od 20 do 150 złotych a kara zastępcza nie może przekroczyć 30 dni aresztu (zob. art. 25 § 3 k.w.).

Po ósme, na postanowienie w przedmiocie kar zastępczych przysługuje zażalenie, co zapewnia kontrolę instancyjną obligatoryjnego zarządzenia wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce orzeczonej grzywny (zob. art. 25 § 4 k.w.).

4.1.7. Jest zatem oczywiste, że rola sądu wykonawczego w zarządzeniu wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce orzeczonej grzywny nie jest rolą notariusza. W każdym przypadku sąd ten ma obowiązek dokonać stosownych ustaleń i ocen, czy możliwe jest zarządzenie wykonania zastępczej kary aresztu. Ustalenia te i ich ocena ma mu pozwolić na odstąpienie od obligatoryjnego zarządzenia wykonania zastępczej kary aresztu w miejsce pierwotnie orzeczonej grzywny i dokonanie rozstrzygnięcia o innym charakterze, którego efektem nie będzie pozbawienie wolności.

4.1.8. Konkludując, Trybunał stwierdza, że art. 25 § 2 k.w. zapewnia sądom wykonawczym wystarczające narzędzia procesowe do należytego zbadania czy po wydaniu prawomocnego wyroku w sprawie pojawiły się okoliczności, które przemawiają przeciwko zamianie kary grzywny na karę aresztu. Istotne jest, aby sądy korzystały w praktyce z tych możliwości. Ponieważ sprawa dotyczy jednej z fundamentalnych wolności człowieka – wolności osobistej, możliwości te są w istocie obowiązkiem sądu wykonawczego.

Z tych racji art. 25 § 2 k.w. w zakresie, w jakim ustanawia obligatoryjną zamianę grzywny na zastępczą karę aresztu, jest zgodny z art. 10 w związku z art. 173 i w związku z art. 175 ust. 1 oraz w związku z art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Z przedstawionych względów Trybunał Konstytucyjny orzekł jak w sentencji.